

1: *Carner, Manent, Riba, Pla, Espriu, Villalonga* (a cura de Francesc Pérez Moragon), València, Tres i Quatre, 1997; vol. 2: *Agustí Bartra i altres noms de l'exili americà* (a cura de Santi Cortés), València, Tres i Quatre, 1998; vol. 3: *Ernest Martínez Ferrando* (a cura de Vicent Alonso), València, Tres i Quatre, 1999; vol 4: *Manuel Sanchis Guarner, Josep Giner, Germà Colón* (a cura d'Antoni Ferrando), València, Tres i Quatre, 2000.

Si la història —el discurs historiogràfic— consisteix al capdavall en el relat que construeix un sentit per al procés de transformacions d'un grup social durant un període cronològic determinat, aquest tipus de relat es teixeix a partir d'altres relats més localitzats que narren esdeveniments, a partir de descripcions de monuments i documents, i sobre la base de la constància escrita de processos verbals interactius. Es tracta de tot això que podem anomenar l'*arxiu discursiu* on es conserva, catalogada i activable, la memòria d'una collectivitat.

L'historiador-detectiu ressegueix, d'acord amb les regles del seu ofici, tots els indicis rellevants, els selecciona, els contrasta, els conjuga, els interpreta, i finalment en fa carn on pren cos la seua narració històrica final, un discurs que s'aferra a la il·lusió de ser una "reconstrucció" fidel dels

fets, més que no pas una “construcció” subjectiva i parcial. La dialèctica entre aquests dos extrems és inexhaurible, però ningú no dubta, en el marc de les regles de l’ofici historiogràfic, que la riquesa de l’arxiu consultat és una condició necessària per a la tasca de l’historiador.

Fins i tot en el camp de la història literària, que sovint ha estat sacsejada per moviments reduccionistes que reclamaven centrar l’atenció només en els textos de creació, convenim avui en la imprescindibilitat d’un arxiu extraliterari —alguns parlaran de *paratextos*, uns altres de mers contextos— que permeta circumstanciar adequadament els complexos aspectes del fet literari integral. Documents “marginals” a la literatura estricta com ara els manifestos, les crítiques, les recomanacions o decisions de la censura en el seu cas, o també els dietaris dels autors, constitueixen una llarga sèrie de fragments discursius sense els quals el text literari s’afebleix en potència significativa o, a vegades, simplement, ens resulta inexplicable. Els epistolaris privats constitueixen així mateix, en eixir a la llum pública, un material preciós, difícilment prescindible. El de Carner o el de Riba en són bons i monumentals exemples.

I, com en la literatura, en tots aquells aspectes que s’integren en el que podem anomenar el *camp cultural*, i que abasta la consciència lingüística, les ideologies, la política estricta, la moda, les arts o el ritme de la vida ciutadana. Fet i fet, la figura de Joan Fuster (Sueca, 1922-1992) ocupa el centre de tota una constel·lació de fenòmens culturals de diversa mena que són una peça clau per a la comprensió i l’explicació de la història catalana de la segona meitat del segle xx. Des de la resistència nacional sota el franquisme fins a la transició esperançadora i l’època del desencant, d’un cert pessimisme que impregna els darrers anys de la vida de l’autor. Des de les preses de postura sobre la normativització i la normalització fins a les valoracions literàries, la reflexió sobre l’art, la idea i la praxi polítiques o el pensament *tout court*, que alguns anomenen filosofia. La correspondència de Fuster amb altres personatges de la cultura valenciana, de la catalana en general i de l’exili europeu o americà conté un menter d’informacions que il·luminen la trajectòria de l’intel·lectual de Sueca i, alhora, àmplies zones de la vida catalana.

La iniciativa d’editar selectivament el munt de paperassa que integra aquesta correspondència (uns 20.000 documents de l’arxiu de l’autor, entre cartes rebudes i trameses, que calia completar amb algunes de les epístoles recuperades dels arxius d’altres corresponents de Fuster) va ser d’Antoni Furió, que la va engregar fa uns anys, sota els auspicis de la Càtedra Joan Fuster de la Universitat de València i en col·laboració amb l’editorial valenciana Tres i Quatre, amb un programa de treball que incloïa la publicació de volums anuals, començant el 1997, cada un a càrrec d’un estudiós especialitzat que s’ocupa de fer les anotacions oportunes i els estudis introductoris: fins ara, Francesc Pérez Moragon, Santi Cortés, Vicent Alonso i Antoni Ferrando, per aquest ordre. Als quatre volums apareguts a hores d’ara, seguirà el dedicat a Francesc de B. Moll, Aina Moll, Joan Coromines i Josep M. Llompert, a càrrec de Josep Ferrer i Costa i Joan Pujadas i Marquès. Cal dir, a més, que els volums incorporen apèndixs documentals de caràcter complementari i, així mateix, alguns documents gràfics.

Aquesta correspondència —més que no pas “epistolari” en sentit estricte, ja que inclou les cartes dels corresponents com a conjunt de diàlegs epistolars— no s’articula, doncs, amb un criteri cronològic, sinó en funció de la identitat dels interlocutors epistolars, agrupats per afinitats temàtiques, d’acord amb un criteri editorial que, sense deixar de ser historiogràfic, és menys neutre que el rasament cronològic. Una planificació sistemàtica d’aquesta mena, que té vocació d’edició integral, no exclou, conseqüentment, algunes cartes ja aparegudes en epistolaris publicats d’alguns dels corresponents, i incorpora així mateix, en cada moment, els materials que han vist prèviament la llum en diversos avanços de l’epistolari fusterià com els que podem trobar en *Textos d’exili* (editat per Santi Cortés en 1991), *Epistolari Joan Fuster/Vicenç Riera Llorca* (Josep Ferrer i Joan Pujadas, 1993) o *Llengua i política, cultura i nació. Un epistolari valencià durant el franquisme* (Santi Cortés i Alfons Cucó, 1997) o alguns altres documents epistolars apareguts de manera més aïllada.

El primer dels quatre volums apareguts constitueix el testimoni del diàleg de Fuster amb sis dels primeríssims escriptors de la literatura catalana contemporània, com són Josep Carner, Marià Manent, Carles Riba, Josep Pla, Salvador Espriu i Llorenç Villalonga. Com assenyala Pérez Mora-

gon en la introducció al volum, Fuster es va guanyar un cert “privilegi de corsari” com a crític a causa de la posició relativament exògena en què se situava respecte als grupuscles barcelonins: diríem que aquesta mena d’“extraterritorialitat” reforçava la imatge de la seua independència crítica i el seu paper de referent amb una certa distància avaluadora. És clar que aquest estatus no l’alliberà d’implicar-se en dures polèmiques, com és la que va mantenir amb Joan Ferraté sobre la poesia d’Espriu i molt en particular sobre *La pell de brau*, que Ferraté no valorava líricament. Algunes de les cartes intercanviades amb l’escriptor de Sinera i els textos de la polèmica pública que s’apleguen a l’apèndix són mostra de l’acritud amb què ambdós crítics varen defensar unes valoracions contraposades que, en el fons, palesaven concepcions literàries molt diferents i que varen tenir un ressò llarg en el panorama de la literatura catalana.

Més en general, cal dir que les cartes permeten observar certes afinitats amb els corresponents, especialment notables en el cas d’Espriu i més encara en el de Josep Pla, model estilístic, en bona mesura, de la causticitat fusteriana. D’altra banda, pel que fa a les relacions entre aquests dos homes i entre els seus estils, és impagable el document, reproduït a l’apèndix, on el de Sueca facilita al de Palafrugell unes notes autobiogràfiques destinades a ser el punt de partida de la coneguda elaboració planiana del retrat fusterià.

El segon volum se centra en una altre capítol de la producció literària i cultural contemporània: la de l’exili dels catalans a Amèrica, que Santi Cortés, rere les pègtes d’Albert Manent, havia estudiat ja en unes altres publicacions que eixamplaven les connexions valencianes del fenomen. En efecte, la iniciativa, tan oportuna històricament, d’un Fuster submergit en l’exili interior i perifèric de la Sueca de la postguerra va ser enormement productiva: va permetre la connexió de l’autor amb un àmbit molt viu de la producció i la reflexió —tant de tipus cultural com nacional— dels catalans de la diàspora americana, entre els quals Agustí Bartra ocupa una atenció especial, no exempta d’actituds polèmiques.

La correspondència amb Bartra, completada gràcies a la col·laboració de la seua esposa, Anna Murià, és particularment atractiva, ja que implica el contrast de les idees fusterianes amb la poètica d’un escriptor actiu, ben inserit en l’ambient de la literatura latinoamericana del moment —Joaquim Espinós ha estudiat amb acuitat algunes de les connexions de la poètica bartriana— i que, ensems, postulava una visió més uniformista de la llengua que la del Fuster d’aleshores, que oscil·lava a vegades entre una interpretació radical del fabrisme i una certa sensibilitat localista influïda per les opinions de Sanchis Guarnier o de Josep Giner. També col·lisionen, per un altre costat, en allò que es refereix a la reivindicació necrològica que Fuster dedica a Eugeni D’Ors: unes opinions que a Bartra i a Calders els van provocar “una gran indignació”. En alguns punts com aquests, el món de l’exili interior i el de l’exterior es trobaven però també discrepaven obertament, com, d’altre costat, és fàcilment explicable si considerem les circumstàncies d’allunyament tant pel que fa a la geografia com a l’experiència vital. Una llarga sèrie de corresponents també exiliats com són Avel·lí Artís Balaguer, Domènec Guansé, Ramon Fabregat o Miquel Ferrer completen la nòmina —al costat de Vicenç Riera Llorca, absent d’aquest volum— que encarna les relacions transoceàniques dels catalans de València.

Al tercer volum, en canvi, Fuster té un interlocutor únic: el valencià Ernest Martínez Ferrando, escriptor i historiador fincat a Barcelona, on va dirigir l’Arxiu de la Corona d’Aragó, personatge que l’acurador del recull, Vicent Alonso, ha estudiat amb pulcritud. Ultra moltes qüestions de caire més casolà, la correspondència entre ambdós personatges ens permet inferir el paper que Martínez Ferrando va tenir en la projecció barcelonina de l’advocat de Sueca. Decidit a excedir els límits provincians de la València d’aleshores, Fuster va recórrer, d’una banda, a la connexió americana que hem comentat suara, i, de l’altra, al món de Barcelona, respecte al qual l’historiador va exercir els seus bons oficis introductoris. Un tema reiterat al llarg d’aquest intercanvi epistolar —certament una mica menys documentat per la part de Fuster, ja que només s’ha disposat de les cartes pròpies de les quals Fuster havia guardat còpia— és el provincianisme ofegador de la vida valenciana d’aquells anys cinquantes i primeries dels seixantes. Fet i fet, el to —sempre més radical en el suecà— és d’una queixa insistida, i també una protesta, davant les limitacions literàries, culturals i polítiques de la misèria ambiental.

Les referències a la polèmica sobre l'autenticitat del sant Calze valencià, els homenatges —solemnement superficials— a sant Vicent Ferrer o les anècdotes de canonges que pretenien refutar la filosofia kantiana a força d'interjeccions insultants, hi són ben significatives, en aquesta correspondència bilateral. Hi ha sens dubte una complicitat, fruit de la bona entesa, que permet la crítica de Fuster respecte a personatges del moment, com ara Francesc Almela i Vives, Miquel Adlert o Xavier Casp. Fins i tot no s'està de recordar les seues estretors econòmiques, amb confiança i a vegades amb certa sornegueria. També, al costat de tot això, hi ha un flux recíproc d'informació literària i històrica —tant si es parla de Rubió i Balaguer com d'escriptors estrangers d'actualitat— i, com era d'esperar, una qualitat expressiva realment notable que adelita el lector.

Finalment —per ara— el volum quart recull intercanvis de tipus més “filològic” amb Sanchis Guarnier, amb Josep Giner i amb Germà Colón. Les discussions sobre el model de llengua literària i sobre la relació dels dialectalismes en la normativa ocupen un lloc cabdal en aquests textos. Amb Giner —personatge curiós i poc amic d'equilibris, defensor d'una valencianització un xic ultrancera— s'arriba a establir un to de discrepància severa que és absent en els altres dos casos. Així, podem observar una certa acritud en l'intercanvi produït amb ocasió de la publicació de l'*Antologia de la poesia valenciana*, a la qual Giner dedica una extensíssima carta crítica, detalladament replicada per Fuster.

Sens dubte, la correspondència més densa i interessant és la de Fuster i Sanchis —sobretot els anys del seu allunyament mallorquí, però també a partir del seu retorn a València. Antoni Ferrando, en l'estudi introductori, dóna una clau d'interpretació, subjectiva però ben il·lustrativa, d'ambdues figures: l'un “liberal radical i catalanista”, enfront de l'altre, més eclèctic, un valencianista integrador de tarannà “socialdemòcrata”, segons el qualificatiu de Ferrando. La cosa certa, en tot cas, és que la documentació aplegada ens permet valorar els matisos i les vacil·lacions d'ambdues actituds respecte a la uniformitat i la dialectalització de la llengua. També permet copsar un sentit d'amistat que mena Fuster a fer de Sanchis un confident de primer ordre en aspectes dolorosos per a ell com van ser, al voltant de l'any 1950, les tensions amb Miquel Adlert i, en menor mesura, amb Xavier Casp, que el van decidir finalment (vegeu la carta que signa Fuster el 23 de març de 1951) a trencar les seues relacions amb el grup de l'editorial Torre, que havia representat en la primera postguerra el baluard valencià més important de la resistència cultural i nacional. De fet, la correspondència amb Riera Llorca ja ens havia aportat un bon testimoni d'aquest desencontre. Probablement un volum futur, ja anunciat, sobre la correspondència amb aquest grup —i, més encara, si Xavier Casp accedeix a obrir a la consulta dels estudiosos els arxius de Miquel Adlert— llançarà més llum sobre aquest tema espinós que va implicar una escissió decisiva per a la vida del nacionalisme cultural a València durant molts anys.

Aquest i altres són aspectes que, sens dubte, els successius lliuraments de la correspondència fusteriana contribuiran a historiar. És per això que cal desitjar a aquesta iniciativa una llarga vida i una satisfactòria culminació del seu pla de treball —a diferència del que va esdevenir-se amb la publicació de l'*Epistolari Llorente*, interrompuda després del tercer volum—, que constituirà, sens dubte, una de les més ambicioses tasques de documentació sobre la cultura catalana contemporània dutes a terme recentment pel nostre món editorial.